

Методика мови

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ЛІНГВОДИДАКТИЧНІЙ СПАДЩИНІ Л.В. СКУРАТІВСЬКОГО

Валентина НОВОСЬОЛОВА,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України

У статті висвітлено ідею Л.В. Скуратівського про формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти, що реалізується в освітньому процесі за допомогою збагачення мовлення учнів емоційно забарвленою лексикою.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, моральні вартості, емоційно забарвлена лексика, збагачення словниково-фразеологічного запасу, мовленнєвий розвиток учнів.

Леонід Віталійович Скуратівський (1946-2007) — відомий учений-методист української лінгводидактики, науковий дослідник, автор численних підручників з української мови. Сповнений любові до України, він присвятив своє життя служінню розвитку української освіти, прожив коротке, але надзвичайно плідне життя. Його відданість методичній науці, різнобічний інтерес до життя, потреба у благородному гуманізмі й служінні майбутньому є для нас прикладом служіння рідній Україні.

Глобальні кризові явища в духовній і екологічній життєвих сферах зумовлюють перегляд загальних принципів до пояснення навколишнього світу — природи, культури, людини. Поставити на шлях подальшого прогресу перетворювальну діяльність людини в освітянській сфері — одне з найактуальніших завдань сучасності. До основних світоглядних засад, що мають слугувати дороговказними орієнтирами, належить принцип етичності, гармонійності світобачення. Гармонійність світобачення забезпечується урівноваженим розвитком інтелектуальної та емотивної сфер особистості. Етичність знаходить свій вияв у основних моральних вартостях: любові, співчутті, милосерді, доброті, дружбі, людяності, правдивості, чесності, благородстві, великодушності тощо.

Система цінностей — основне підґрунтя, що забезпечує визначеність і передбачуваність вчинків учнів, сприяє їхній адаптації до життєвих змін. У соціолінгвістиці поняття «ціннісні орієнтації» розглядають крізь призму використання мови загалом і окремих мовних засобів зокрема. Ціннісні орієнтації, зумовлені освітньою системою, визначають мотивацію поведінки учнів і регулюють її. Світоглядна етичність сучасного учня має форму-

ватися в середовищі правильного вибору життєвих цінностей.

Особливий інтерес до проблеми формування ціннісних орієнтацій учнів виявляв новатор методики викладання рідної мови в українській школі Л.В. Скуратівський. Своім життєвим прикладом учений показав, що людина спроможна на великі досягнення за умови постійної праці над своєю свідомістю, розвитком власної духовної культури, «якщо ставить за основну мету життя пошук вічних цінностей, плекає у собі Любов, що плекає і возвеличує її» [2, с. 6].

Л.В. Скуратівський зосереджував увагу на проблемі саморозвитку й самовдосконалення особистості учня. У вітчизняній методиці навчання української мови учений започаткував реалізацію текстоцентричного підходу в процесі створення підручника української мови. Уперше мовні і мовленнєві поняття почали вивчатися на основі тексту на певну тему, що відповідає соціокультурній (створеній і розробленій Л.В. Скуратівським) змістовій лінії, яка «є засобом опанування національних і загальнолюдських культурних і духовних цінностей» [4, с. 6].

Реалізується ця змістова лінія на основі текстів відповідної тематики, що використовуються як дидактичний матеріал, та за допомогою завдань, що передбачають опрацювання цих текстів. До таких завдань належать і емоційно орієнтовані завдання, спрямовані на збагачення мовлення учнів емоційно забарвленою лексикою.

Під керівництвом Л.В. Скуратівського у 2000 році зроблено першу спробу згрупувати дидактичний матеріал за соціокультурними темами і тим самим підвищити виховний потенціал уроку рідної мови [3]. Акцентовано увагу на розвиток комунікативних умінь учнів, мовного чуття, що досягається багатьма ефективними методами і прийомами роботи, серед яких особливе значення надається роботі з текстом, зокрема аналізу мови тексту різних стилів мовлення і зіставлення текстів різних авторів на ту саму соціокультурну тему. Звертається увага на засоби вираження тексту, зокрема емоційно забарвленою лексикою, синонімами, антонімами. Уперше з ініціативи Л.В. Скуратівського у підручнику «Рідна мова» для 5 класу в розділі «Лексикологія» введено

поняття — емоційно нейтральні та емоційно забарвлені слова [3, с. 204].

Варто зазначити, що особливістю соціокультурного аспекту в роботі над збагаченням мовлення є те, що учні звертатимуться на уроці до таких тем і проблем, які їм будуть цікавими, важливими в їхньому особистісному становленні й розвитку, ґрунтуватимуться на їхньому життєвому досвіді й розширюватимуть кругозір.

Такий підхід сприяє цілісному сприйняттю навчального матеріалу з мови, закріплює розуміння, що мова завжди втілюється в активних формах, реалізується в конкретній мовленнєвій діяльності, а не існує в переліку абстрактних теоретичних узагальнень.

Грамаітичні категорії, синтаксичні поняття вивчаються, як правило, на прикладі відомих і зрозумілих учням слів, що позначають конкретні назви. Водночас поза увагою залишається величезний пласт лексики, який володіє не тільки інформаційними ресурсами, але передусім виховними і розвивальними можливостями.

На сучасному етапі розвитку національної школи залишається актуальною методична порада Л.В. Скуратівського — систематично збагачувати словниково-фразеологічний запас, розвивати відповідальне «ставлення до слова, яке є знаряддям мовленнєвого вчинку і може нести як добро, так і зло» [1, с. 10]. Особливо це стосується емоційно забарвлених слів морально-етичної тематики.

Запам'ятовування семантики тематично поєднаних слів, як відомо, набагато міцніше й ефективніше відбувається у зв'язку із виникненням у пам'яті асоціацій. Відповідно, групування слів стимулює якісне збагачення словника кожного учня. Нами зроблено спробу дібрати двадцять п'ять іменників, що називають певні морально-етичні поняття, для їх актуалізації у процесі вивчення рідної мови, їх синоніми, антоніми, а також деякі значення багатозначних слів.

Це такі слова: благородство, правдивість, ввічливість, простота, вдячність, поблажливості (ми-

лостивість), вірність, самовідданість, гордість, сумління, доброзичливість, співчуття, доброта, справедливість, інтелігентність, терпіння, лагідність, чесність, мудрість, честь, обов'язок, чуйність, піклування, щедрість, щирість.

Слова дібрано в межах сфери відношень та орієнтовної тематики текстів, передбачених соціокультурною змістовою лінією чинної програми з української (рідної) мови [7, с. 36]: Я й українська мова і література, Я і Батьківщина (її природа, історія, рідне село чи місто), Я і національна культура (звичаї, традиції, свята, культура взаємин, українська пісня), Я і мистецтво (традиційне і професійне), Я і освіта, наука, Я і ти (члени родини, друзі, товариші), Я і ми (класний колектив, народ, людство), Я як особистість. Ідея наповнення соціокультурної змістової лінії зазначеною тематикою належить Л.В. Скуратівському.

Відібрані слова, які належать до пласту емоційно забарвленої лексики й доступні учням 5-7 класів, мають слугувати навчальним дидактичним матеріалом не лише під час вивчення лексики, а й у процесі вивчення будь-якого розділу на уроках української мови.

Система роботи над засвоєнням лексичних і грамаітичних значень абстрактних слів морально-етичної тематики передбачає, що процес запам'ятовування семантики цих слів, які є одночасно дидактичним матеріалом уроку, сприятиме не лише підвищенню виховного потенціалу учнів, а й буде позитивним зразком у життєвих ситуаціях, вироблятиме в учнів психологічні налаштування на самовдосконалення, націлюватиме на вищі етичні й естетичні цінності.

Таким чином, мовленнєвий розвиток учнів на уроці української мови буде максимально ефективним, якщо здійснюватиметься за умови соціокультурної ідентифікації з власним народом, урахування ціннісних орієнтацій, цілісного світосприйняття, взаємозв'язку емотивної та формально-логічної сфер особистості, теорії і практики, систематичного збагачення лексико-фразеологічного запасу.

Література

1. Скуратівський Л.В. Вивчення мовної теми як засіб мовленнєвого розвитку учнів // Українська мова і література в школі. — 2004. — № 7-8. — С. 5-10.
2. Скуратівський Л.В. Світоглядні засади навчання словесності // Українська мова і література в школі. — 1998. — № 1. — С. 6-11.
3. Скуратівський Л.В., Шелехова Г.Т., Остаф Я.І., Новосьолова В.І. Рідна мова. Підручник для 5 класу. — К.: Абрис, 2000.
4. Українська (рідна) мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 5-12 класи / Автори Л.В. Скуратівський, Г.Т. Шелехова, В.І. Тихоша, А.М. Корольчук, В.І. Новосьолова, Я.І. Остаф / За ред. Л.В. Скуратівського. — К: Ірпінь: Перун, 2005. — 176 с.